

NATURAL AND CULTURAL HERITAGE OF UNESCO IN ALBANIA, MACEDONIA AND BULGARIA AS ON OPPORTUNITY FOR TOURISM DEVELOPMENT

Abstract: The paper studies the geographical distribution of the UNESCO-protected sites across the Balkan states. Some indicators for assessment of the territory's availability of such sites have been applied. On a comparative basis, natural and cultural sites under UNESCO protection in Albania, Macedonia and Bulgaria have been characterized. Basic substantiated conclusions and findings have also been made.

Authors information:

Slavi Dimitrov
Assoc. Prof. PhD,
University of Veliko Turnovo
"St. Cyril and St. Methodius"
✉ slavi_omurtag@abv.bg
🌐 Bulgaria

Milen Penerliev
Assoc. Prof. PhD, Bulgaria
Konstantin Preslavski
University of Shumen
✉ penerliev@yahoo.com
🌐 Bulgaria

Veselin Petkov
Assistant, Bulgaria
Konstantin Preslavski
University of Shumen
✉ veselin_9003@abv.bg
🌐 Bulgaria

Raki Bello
Assoc. Prof. PhD,
University of Tirana
🌐 Albania

В списъка на световното културно и природно наследство на ЮНЕСКО влизат обекти, номинирани и одобрени по Международната програма за световно наследство на Комитета за ветовно наследство на ООН за образование, наука и култура.

Програмата каталогизира, наименува и опазва с изключително културно или природно значение различни обекти в общото наследство на човечеството. Някои от обектите отговарящи на определни условия могат да получат финансиране от Фонда за световно наследство.

Към края на 2017 година в списъка има общо 1073 обекта¹, от които: 814 културни, 203 природни и 35 със смесено значение. Географски те раз разпределени в 165 страни. За да се обяви даден обект и бъде включен в листата на световното наследество след 2005 год. са приети 10 критерия, като съответният обект следва да отговаря поне на едно от тях. В географско естество регионите на пространствено разположение на обектите са следните:

- Африка;
- Арабски свят (Северна Африка и Близък изток)
- Азиатско-тихоокеански регион (без Русия и Америка, но вкл. Австралия и Океания)
- Европа и Северна Америка
- Латинска Америка и Карибите

В табл. 1. е посочено географското разпределение на обектите в така маркираните региони.

Таблица 1

Списък на обектите от природното и културно наследство на ЮНЕСКО по региони (към 2017 г.)

Регион	природно	културно	Смесено	общо
Африка	37	48	5	90
Арабски свят	5	73	3	81
Азиатско-тихоокеански	62	172	12	246
Европа и С. Америка	62	426	10	498
Латинска Америка и Карибите	37	95	5	137
Общо	206	832	35	1073

Иzt. Сб. Световното наследство на ЮНЕСКО ...., 2017

¹ <http://whc.unesco.org/en/list/> (14.12.2017)

Към ЮНЕСКО функционира и Организация на градовете на световното наследство. Основана е през 1993 г. в гр. Фес, Мароко. Седалището и е в Квебек, Канада. Несебър е единственият град от България членуващ в тази организация.

Балканите са територия на голяма концентрация на обекти от световното природно и културно наследство. Към 2017 година част от списъка на ЮНЕСКО са обекти от всички балкански страни², както следва:

- ✚ Албания – 3
- ✚ България – 10
- ✚ Хърватска – 10
- ✚ Гърция – 18
- ✚ Черна гора – 4
- ✚ Румъния – 8
- ✚ Сърбия – 5
- ✚ Словения – 4
- ✚ Македония – 1
- ✚ Босна и Херцеговина – 3
- ✚ Турция – 17

За Албания и България най-новото попълнение в тази листа са „*Старите вековни букови гори в Карпатите и други региони в Европа*”, разположени на територията на 12 европейски страни. Между тях се вкл. Албания и България. Другите балкански страни в тази група са Словения, Румъния и Харватска. България участва с територията си от букови гори в НП „Централен Балкан”. Номинацията е в сила от юли, 2017 г.

Извън този списък и след 2003 г. се създава Представителна листа (списък) на ЮНЕСКО за нематериално културно наследство. В него отново има обща номинация от балкански (и не само) страни, като от 4 декември 2017 год. МАРТЕНИЦАТА е включена като съвместно предложение на България, Македония, Румъния и Молдова. Според Василева (2017) до днес Албания участва с 1 представител от нематериалното културно наследство, Румъния - 6; Хърватска - 13; Гърция 3; Македония – 4; Сърбия – 1; Босна и Херцеговина – 1; Турция -9.

Близостта на културната и етно-демографска идентичност в балканските народи е именно общата кандидатура (вече одобрена) на мартеницата в тази листа. Освен нея „Средиземноморската диета” е общо одобрено предложение на Гърция, Кипър и Хърватска.

Тези примери ясно показват възможните „мостове” за културно развитие и обмен между балканските държави. От гледна точка на туризма в доклада се разглеждат обектите от материалното природно и културно богатство на Албания, Македония и България. Тези от листата на нематериалното ще са обект на друг материал. Още повече, че някои от тях няма да могат да генерират туристически поток (напр. мартеницата). Други обаче, като нестинарството в България имат точно обратен ефект. Към тях следва да се приложи по-различен анализ.

В Европа има най-много паметници от наследството на ЮНЕСКО от културно и природно значение. Списъкът включва 482 обекта, което съставлява 46.8% от всички паметници под егида на ЮНЕСКО в света.

Един от показателите, който ни дава точна представа за мястото на отделните страни в европейската природна и културна съкровищница е относителният дял на паметниците в тях. Водещи са Италия с 51 бр. (10.6%), Испания 44 бр. (9.1%) и Франция 41 бр. (8.5%). България е на 16-то място с 10 бр. (1.0%), Албания е 36 с 3 бр. (0.4%), а Македония е 46-та с 1 бр. (0.2%).

Друг показател е гъстотата на паметниците на 1000 km² площ. По този показател България е на 25-то място, Албания е на 27-мо, Македония на 34-то място. Предимство им дава сравнително малката територия която имат.

Използван индикатор е броят паметници на 1 млн. д. от населението. Тук България заема 21-во място, Албания 30-то място, Македония 37-мо място.

Средния брой паметници на човек от населението на кв. km² е важен показател. България е на 13-то място, Албания на 41-во, Македония на 42-ро.

По всички изброени показатели България се нарежда сред първите 25 страни в Европа, което доказва нейното значимо място в областта на паметниците на културата и природните забележителности в континента³.

---

2 Не са вкл елементи от Представителния списък на нематериалното културно наследство на човечеството.

Таблица 2

Показатели за паметниците под егида на ЮНЕСКО за Албания, Македония и България

Държава	Брой паметници	Площ в хил. km ²	Коефициент на гъстота	Население в млн. д. (2016 г.)	Коефициент паметници на 1 млн. д.	Средна гъстота д/km ²	Коефициент - паметници на човек/km ²
Албания	3	29	0,07	2,8	0,71	98,1	0,020
България	10	111	0,08	7,1	1,23	65,7	0,137
Македония	1	26	0,04	2,1	0,48	80,2	0,012

Общият брой на обектите от трите изследвани балкански страни към края на 2017 г. е 14. Преобладават тези от България (над 71%). Най-висока стойност спрямо коефициента паметник/човек на km² има България. Такъв е извода и за коефициента паметници на 1 млн. души от населението.

Общата площ на всички обекти от изследваните държави възлиза на близо 190 хил. ha.

Таблица 3

Албански, български и македонски обекти, включени в Списъка на световното културно и природно наследство

№	Обект	Идентификационен номер	Вид на обекта	Година на вписването
1	Бутринт	Обект № 570	Културно наследство	1992
2	Градовете-музей Берат и Аргирокастро	Обект № 569	Културно наследство	2005, 2008
3	Мадарски конник	Обект № 168	Културно наследство	1979
4	Ивановски скални църкви	Обект № 176	Културно наследство	1979
5	Боянска църква	Обект № 170	Културно наследство	1979
6	Тракийска гробница край гр. Казанлък	Обект № 172	Културно наследство	1979
7	Несебър – старият град	Обект № 169	Културно наследство	1983
8	Рилски манастир	Обект № 171	Културно наследство	1983
9	Национален парк „Пирин“	Обект № 173	Природно наследство	1983
10	Биосферен резерват „Сребърна“	Обект № 165	Природно наследство	1983
11	Тракийска царска гробница край с. Свещари	Обект № 166	Културно наследство	1985
12	Охридското езеро и околностите около него	Обект № 99	Природно и културно наследство	1980
13-14	Старите вековни букови гори в Карпатите и други региони в Европа	Обект № 1133	Природно наследство	2017

Източник: <http://whc.unesco.org/en/list>

Национален парк „Пирин“ (площ около 40332 ха в северния дял на Пирин). В древността славяните заселват планината и я оприличават на своя бог Перун, откъдето идва и името ѝ. Историята на най-старият парк в България започва през 1962 г., когато е обявен Народния парк „Вихрен“, който след 11 години е преименуван в Национален парк „Пирин“. Релефът е подчертано алпийски – най-високата точка е връх Вихрен – 2914 м. Флората и фауната са представени от *1315 вида висши растения, над 2000 вида безгръбначни, над 200*

З Владев, И., Значение на паметниците на световното културно и природно наследство в България като туристически ресурс. Четвърта международна конференция „Географски науки и образование“, УИ „Еп. Константин Преславски“, Шумен, 2015, с. 254-257.

вида гръбначни животни и 159 вида птици. В Червената книга са включени 113 вида, 42 от които защитени. Установени са 114 ендемити, 60 от които български и 54 – балкански.

На територията на парка се намира един от най-старите резервати в България „Баюви дупки-Джинджирица” (от 1934 г.), целящ опазването на естествените реликтни гори от бяла мура (балкански ендемит) и черна мура. През 1994 г. е обявен и резерватът „Юлен”. За да се осигури защита на уникалното разнообразие от ландшафтни форми, растителни и животински видове, НП „Пирин” е включен в списъка на Конвенцията на ЮНЕСКО за опазване на световното природно и културно наследство⁴ през 1983 г. В НП „Пирин” се намира и най-старото дърво в България – Байкушевата мура в местността Бъндерица, чиято възраст е над 1300 г., високо е 22 м, обиколката му е 7,8 м.

Изградените пешеходни маршрути дават достъп на туристите до многобройните природни забележителности, красивите ледникови езера (176 на брой), иглолистните гори и богатото биоразнообразие.

„Сребърна” е биосферен резерват, разположен на 2 км южно от р. Дунав и на 16 км западно от гр. Силистра, на площ от 600 ха Обхваща езерото Сребърна и териториите край него. През 1975 г. езерото Сребърна е обявено за влажна зона с международно значение по Рамсарската конвенция, през 1977 г. за Биосферен резерват, от 1983 г. вписан в списъка на ЮНЕСКО като обект на световното природно и културно наследство, а от 1990 г. е обявен за Орнитоложко важно място.

Славата му е свързана с това, че се намира точно на пътя на прелетните птици от Европа към Африка – Via Pontica, което е причина за уникалните и разнообразни видове водоплаващи птици в него. Едни от най-интересните видове, които обитават езерото, са къдроглавият пеликан (*Pelecanus crispus*), малка белочела гъска (*Anser erythropus*), патици (*Anatidae*), мустакат синигер (*Panurus biarmicus*), голяма бяла чапла (*Ardea alba*), ням лебед (*Cygnus olor*).

Тръстиката (*Phragmites australis*) образува доминантното растително съобщество в резервата и заема 2/3 (400 ha) от общата площ на резервата. Сивата върба (*Salix cinerea*) и червената върба (*Salix purpurea*) също заемат определени площи в резервата. Втория по разпространение растителен вид е тънколистния папур (*Typha angustifolia*) като той е поизобилен от широколистния папур (*Typha latifolia*). От общо 139 растителни вида в резервата, 11 са редки и застрашени. Ихтиофауната наброява 24 вида. Установени са 21 вида земноводни и влечуги и 41 вида бозайници. Орнитофауната наброява общо 230 вида. Гнездовата колония на къдроглавия пеликан представлява перлата на резервата⁵.

Биосферният резерват Сребърна цели опазване на редките и изчезващи видове водоплаващи птици и опазване на редките и застрашени от изчезване водолюбиви растения.

Тракийската гробница в Казанлък е включена в списъка на ЮНЕСКО на историческите и архитектурните паметници със световно значение през 1983 г. Разположена е в северната част на Казанлък и датира от IV-III в. пр. Хр. Принадлежала е на неизвестен тракийски владетел. Състои се от предверие и камера с купол, свързани с тесен коридор. Световната си известност паметникът дължи на забележителните стенописи в коридора и куполното помещение - едни от най-добре запазените произведения на античната живопис от ранноелинистическата епоха. Те са на площ от около 40 кв. м и са ценна художествена галерия. Картините са много реалистични и включват композиции от бойния, земен и задгробен мир на знатен тракийски вожд. Фреските са с удивително, най-високо художествено майсторство, свързано с изкуството на траките. Гробницата е с диаметър 2,65 м и височина 3,25 м. Изградена е от тухли, за които се предполага, че са открити като строителен материал от римляните 2 века по-късно. Като свързващ материал са използвани блокове от камък и глинаб.

Оригиналът на гробницата е затворен, за да се съхранят уникалните му стенописи, но до него е построено точно копие, което е достъпно за туристически посещения. Оригиналът на гробницата също може да бъде посещаван, но само за няколко минути и при определени условия. Достъпът до копие на Казанлъшката гробница е целогодишен.

Свещарската гробница се намира на 2,5 км югозападно от село Свещари, на 7 км от Исперих и на 43 км североизточно от Разград. Тази тракийска гробница датира от III в. пр. Хр., открита е през 1982 г. Могилата, където са направени разкопките е известна с няколко имена –

4 Нешков, М., К. Трендафилов, В. Казанджиева. Екскурзоводство. Изд. „Наука и икономика”, Варна, 2008, с. 265-266.

5 <http://whc.unesco.org>

6 Нешков, М., К. Трендафилов, В. Казанджиева. Екскурзоводство. Пос. съч., с. 300.

Свещарската (наричана Мумджилярска, Омултагова, Гинината или хлътналата), а в землището ѝ са разположени 21 тракийски надгробни могили.

Подобно на Казанлъшката е изградена от камък и покрита с голяма земна могила. Градежът ѝ е като при останалите тракийски сгради от този вид, но украсата на погребалната ѝ камера е неповторима и поразява със своето богатство.

От входа на могилната гробница се влиза по коридор (дромус) към 3 камери. Капителите на пиластровите колони са украсени с червено, синьо и йонийска кима, под които са врязани оцветени розетки. Над тях лежи голяма плоча, украсена с релефен фриз от четири букрании – стилизирани волски черепа, двойни розети и гирлянди.

За пръв път в тази гробница се среща съчетание на богата скулптурна и живописна украса. В централната гробна камера са поставени две каменни легла, което показва, че гробницата е била фамилна, вероятно царска.

Впечатляващи са 10-те женски фигури – кариатиди във висок релеф – по три на източната и западната и четири на северната страна, в цял ръст, високи по 1,20 м. В северния и южен ъгъл, върху конзоли са изобразени стилизирано релефно 2 орела с разперени криле. Подобна украса досега не е открита по тракийските земи. Погребалният ритуал, строителната техника, архитектурното оформление и украсата свидетелстват, че гробницата е на тракийски владетел, почт на великата богиня-майка. Съществува предположение, че в тази царска гробница е погребан гетския владетел Дромихет, а наблизо са открити останките на град Хелис от IV-ти век пр.Хр. – столица на тракийското племе гети.

През 1985 г. Свещарската гробница е включена в Списъка на световното културно и природно наследство под закрилата на ЮНЕСКО⁷.

Ивановски скални манастири са разположени до с. Иваново на 20 км южно от Русе. Манастирският комплекс, обединяващ скалните храмове, носи името „Св. Архангел Михаил” и е основан в началото на XIII в. Той е своеобразна мрежа от малки скални църкви, параклиси и килии, издълбани в скалите на живописния каньон на р. Русенски лом, на 32 м височина над водата. Тази обител е най-известната от групата на скалните манастири в Добруджанския район заради красивите си и добре запазени стенописи. Пещерите са населявани от монаси от XIII до XVII в. (запазени до днес са параклиси Господев дол и Затрупаната църква). Монасите се заселвали в района като дълбаели килии, църкви и параклиси в скалите. По време на апогея на религиозния комплекс скалните църкви наброявали около 40, а монашеските килии и другите помещения – около 300. Повечето от тях не са оцелели до ден днешен. Ивановски скални манастири дължат своята несравнима културна и историческа стойност най-вече на стенните фрески от XIII и XIV в. и запазени в пет от скалните църкви. Основната църква в Ивановския комплекс е тази на Света Богородица. В нея може да се види портрет на Иван Александър. Най-богато украсена със стенописи от запазените църкви е Господев дол. В някои от монашеските килии са изписани тайните изповеди на монасите. Друга запазена църква е Затрупаната църква в местността Писмата. Въпреки името си и действието на природните стихии, стенописите ѝ са с висока стойност. Един от ктиторите на църквата е бил цар Иван Асен II, който прекарвал тук моменти на усамотение. Счита се, че третата забележителна църква в комплекса, наричана просто Църквата, е била основана от цар Иван Александър (1331-1371). Тя също пази ценни стенописи, претворяващи библейски сцени в стила на Юстиниановия ренесанс през погледа на местните майстори. Ивановски скални манастири са включени в Списъка на световното културно и природно наследство под закрилата на ЮНЕСКО през 1979 г.. До манастира се стига с кола по пътя от Русе до с. Иваново⁸.

В близост до Ивановските скални манастири се намира красивата пещера Орлова чука, а на територията на Парк „Русенски Лом” се намира и друга интересна забележителност – Басарбовският манастир, който е единственият действащ скален манастир в България. Всичко това е предпоставка за развитието на туризма в тази част на България.

*Град Несебър е разположен на 36 км североизточно от Бургас на брега на Черно море. Заради уникалното си съчетание от древна история, антични останки и възрожденска архитектура **Старият град в Несебър** е включен в Списъка за световно природно и културно наследство на ЮНЕСКО през 1983 г.*

---

⁷ Дойков, В., М. Дойков. Град Разград и област Лудогорие. Изд. „Ковачев”, Силистра, 2017, с. 84-85.

⁸ Нешков, М., К. Трендафилов, В. Казанджиева. Екскурзоводство. Пос. съч., с. 309-310.

Старият град заема полуостров Несебър, който е на 3 км североизточно от нос Акротирия. Свързан е със сушата, където е новият град с пясъчните плажове, чрез тесен провлак, по който е прокарано шосето към града. През 1954 г. Несебър е обявен за климатичен морски курорт с национално значение.

Несебър е един от най-древните градове в Европа. Наследник е на древния тракийски град Месембрия, което означава град /брия/ на Мелса. От 510 г. пр. н. е. става гръцка колония под същото име. От XI в. наред с името Месемврия се употребява и славянското име Месебър или Несебър.

Апогеят на развитието на пристанищния град в стопанско и културно отношение е през време на царуването на цар Иван Александър 1331-1371 г. Месемврийските грамоти свидетелстват за дарения, които получава градът за изграждане на черкви и манастири, които според преданията са били повече от 40.

През 1956 г. старата част на Несебър бе обявена за архитектурно-градоустройствен и археологичен резерват, който включва антична крепостна стена с порта от V до IV в. пр. Хр., несебърските църкви през ранния период V-VI в. и през Средновековието X-XIV в. Оцелели са 8 църкви – Старата митрополия, “Свети Иван Кръстител“, “Св. Стефан“, Новата митрополия, “Пантократор“, “Вседържател“, “Св. Тодор“, “Св. Архангел Михаил и Гаврил“, “Св. Иван неосветени“, “Алитургетос“, “Св. Параскева“ с ценни олтари, икони, стенописи. Личат и руините от църквите “Св. Климент“, “Св. Георги Малий“, “Св. Георги Големи“, “Св. Спас“ – т.нар. крайморска базилика на северния бряг /Елеуса/. Голяма стойност има несебърското златно съкровище открито през 1958 г.

Около 100 реставрирани възрожденски къщи от XVIII и XIX век са обединени в няколко ансамбъла. Те придават неповторим облик и особена атмосфера на града с еркерите си, с дъсчените си обшивки - т. нар. черноморски къщи. Най-интересни от тях са Боготовата, Капитановата /на капитан Павел/, Русиевата /на Евламбуис/, Ламбиновата, Тулевата, на Хаджи Транош. Възстановени са три от многобройните в миналото несебърски вятърни мелници. Запазена е старата турска баня от XVIII в. От 1956 г. е открит археологически музей, настанен в църквата “Свети Йоан“. Правят се разкопки и подводни археологически проучвания. В къщата на Мускояни, строена през 1840 г. е подредена етнографска експозиция⁹.

През 1979 г. към Списъка за световно природно и културно наследство на ЮНЕСКО е добавена и **Боянската църква** „Св. св. Николай и Панталеймон“. Уникалният храм се намира в софийския квартал Бояна, на 8 км югозападно от центъра на София. Боянската църква е един от културните символи на България. Построен е на три етапа: първи XI в.; втори – средата на XIII в., трети – средата на XIX в. и е един от малкото средновековни паметници на християнското изкуство, достигнали до наши дни. Стенописите в Боянската църква са шедьвър и в световното изкуство¹⁰.

Източната част на църквата е малка, едноапсидна кръстокуполна сграда с вградени подпори, които формират вписан кръст. Първият живописен слой, покривал изцяло източната част на храма, датира от XII в. През XIII в. с дарението на севастократор Калоян и съпругата му Десислава, управлявали Софийска (Средецка) област по това време, е пристроена втората двуетажна част на църквата, която принадлежи към типа двуетажни църкви-гробници. Ктиторският надпис говори за повторното изографисване през 1259 г. Зографите Василие и Димитър, чиито имена са разкрити при реставрационни дейности, полагат нов слой стенописи върху първия в старата част и изписват двата етажа на новата част на църквата.

Боянската църква дължи своята световна известност преди всичко на стенописите от 1259 г., които отразяват изключителните постижения на българската средновековна култура. Всяко от пресъздадените над 240 изображения се отличава с индивидуалност и висока художествена стойност. Портретите ктиторите на - севастократор Калоян и съпругата му Десислава, и на българския цар Константин Асен Тих (1257-1277) и царица Ирина са едни от най-старите запазени портретни изображения на исторически лица.

В притвора чрез 18 сцени, в които са включени елементи от битка на съвременниците на художниците, е илюстрирано житието на свети Никола - един от патроните на храма. Сред светците, изобразени тук, е най-старият запазен портрет на българския национален свещеник Иван Рилски, живял през X в. и основал Рилския манастир. Сред изображенията на монаси и

---

9 Дойков, В., С. Димитров, Д. Симеонов. Градовете на България. Изд. „Ковачев“, Силистра, 2008, с. 156-157.

10 Стамов, Ст., К. Никовска. Религиозен туризъм. Изд. „Кота“, Ст. Загора, 2015, с. 90.

заложници е и ликът на свети Ефрем Сирий, чиито очевидни око следва постоянно посетителя¹¹.

През 1979 г. в Списъка за природно и културно наследство на ЮНЕСКО е включен **Мадарският конник** - уникален релеф скален, разположен в североизточната част на страната, на 1,5 км източно от с. Мадара, на 18 км източно от град Шумен и на 10 км южно от Плиска. Мадарският конник е открит за науката от Феликс Каниц, който го отъждествява с Тракийският конник¹².

Това е средновековен каменен релеф, разположен на височина 23 м върху отвесна скала на Мадарското плато. Мадарският конник е композиция, на която са изобразени човешка и три животински фигури. Представена е сцена, в която конник в ход надясно е следван от тичащо зад него куче, а в предните крака на коня е изобразен прободен от копие лъв. Размерите на конника са почти с естествена големина дължина 2,72 м, височина на ездача 2,85 м., куче 1,34 м.

Конят е в движение напред, но главата му не е представена в профил, а е обърната към зрителя. Кучето е насочено в бяг напред, лъвът се движи в посока, противоположна на конника, той е ранен, извил глава към зрителя. Релефът може да се разглежда като битова ловна сцена, но това е триумфална сцена, в която всеки елемент е многозначен¹³.

Мадарският релеф повече от всеки друг български паметник символизира създаването на Българската държава. Не е известна годината, в която е сътворен релефът, а учените не са единодушни относно личността на изобразения конник. Предполага се, че изображението е на хан Тервел, защото композицията е допълнена с три групи надписи - хроники. Най-горният е от времето на хан Тервел и датира от VIII в., а двата по-долу са: в ляво на хан Кормисош (VIII в.), а в дясно на хан Омуртаг (IX в.). Други свързват релефа с хан Омуртаг, който създава култов комплекс на терасата под скалите.

Целият археологически резерват „Мадара“ е осяян с много забележителни доказателства за човешко присъствие по тези земи още от най- ранна епоха (4000 г. пр. Хр.). Високи и непристъпни скали заграждат от двете страни неголямо и лесно охраняемо плато. Много пещери, образувания скални, пищна растителност- всичко това привлича човека още от древността.

Релефът е единствен по рода си в Европа от ранното средновековие. През 2008 г. Мадарският конник е определен за Глобален символ на България. В резервата, в изцяло обновена сграда е уредена музейна експозиция, в която могат да бъдат видени археологически находки от всички исторически епохи проучвани в продължение на стотици години¹⁴.

Прекрасната природа и богатото културно-историческо наследство привлича многобройни туристи в резерват „Мадара“.

Рилски манастир „Св. Иван Рилски“ е най-големият манастирски комплекс в България. Разположен е на 3 км източно от гр. Рила, скътан е в пазвите на величествената Рила планина, на около 1140 м височина, отдясно на р. Рилска (Манастирска), където се влива притокът ѝ Друшлявица¹⁵.

Манастирът е създаден от Иван Рилски през 941 г. в местността Белите килии, съществувал до XII в. Монашеското братство е основано през X в. от отшелника, обявен за светец. Неговата смърт на 18.08.946 г. е начало на легендарната му слава като закрилник на българския народ¹⁶.

Рилският манастир заема обща площ 8800 м². Отвън архитектурата е строга, има крепостен характер. Откъм двора е живописна и разнообразна от арки, колони, чардаци, къшкови, покрити стълбища. Архитектурният образ на манастира е създаден чрез умело художествено съчетание в различни форми и пропорции на два архитектурни елемента – арката и колоната. Суровият крепостен вид на външните манастирски стени контрастира с жизнерадостната архитектура на църквата и ажурните открити галерии (чардаци) през килиите. В четириетажните жилищни криле има над 400 килии, четири параклиса, гостни стаи за поклонниците, манастирска готварница, магерница) с оригинална конструкция.

---

11 <http://whc.unesco.org>

12 **Джанкова, С.**, Методическо помагало по Екскурзоводство. Първа част. Изд. „Фабер“, В. Търново, 2009, с. 134.

13 Пак там.

14 <http://museum-shumen.eu>

15 **Стамов, Ст., К. Никовска.** Религиозен туризъм. Пос. съч., с. 48.

16 **Джанкова, С.**, Методическо помагало по Екскурзоводство. Пос. съч., с. 62.

Рилският манастир е едно от най-важните културно-просветни и книжовни средища в българската история. Той достига голям книжовен разцвет през втората половина на XV в., когато в него работят изтъкнати книжовници. Днес в манастира могат да се видят ценни исторически паметници. Изключителен интерес представляват главната манастирска църква, Хрельовата кула (от 1334-1335 г. и е най-старата запазена сграда в Рилския манастир), манастирската кухня и воденица, килиите на Паисий Хилендарски и на Неофит Рилски и др. В Рилския манастир се съхраняват унищожени икони, множество старинни предмети, църковна утвар 17 от злато и сребро, богата хмонетна колекция. Силно впечатление правят кръстът, изработен от монаха Рафаел за 12 г. и съдържащ 36 сцени с няколкостотин фигури, географският глобус на Н. Рилски, оръжието и облекло на манастирските пандури (стражи), „Заветът“ на Св. Иван Рилски (препис от XVIII в.), Хрисовулът на цар Иван Шишман, Сучавското евангелие, Крупнишкото евангелие, препис от “История Славяноболгарская” и др. Манастирската библиотека, която е една от анй-старите у нас, разполага с над 3200 тома. В нея се пази архивът на манастира от XIX в. и много старопечатни книги, документи и съчинения – около 250 ръкописни книги от XI-XIX в., 9000 старопечатни издания, нотирани ръкописи, възрожденски графични шампи и др.

През 1961 г. Рилския манастир е обявен за национално-исторически паметник на културата, а през 1983 г. е обявен за паметник на световната култура и е включен в Списъка за световно природно и културно наследство към ЮНЕСКО.

Рилският манастир е най-големият и най-посещаваният български манастир. Привличани от интересната му архитектура и ценните произведения на изкуството (стенописи, икони и др.), от вълнуващите празненства на църковните празници и църковните ритуали, както и от красивата природа, той се посещава целогодишно от десетки хиляди поклонници, много наши и чуждестранни туристи (около 500 хил. годишно посещават Рилски манастир, а само музея му – 160-180 хил.)¹⁸.

Това го превръща в един от символите на България.

През 1980 г. **Охридското езеро заедно с неговото крайбрежие и град Охрид** са прибавени в Списъка на ЮНЕСКО за световно културно и природно наследство.

Охрид е възникнал още преди новата ера като център на провинцията Дасаретие – областта на сладководните Охридско и Преспанско езеро. Като град в древна Илирия е известен с името Лихнидос (Лихнидон, Лихнида), което значи светъл, сияещ - излъчване от сребристите води на езерото. През 168 г. градът е завладян от римляните. През 479 г. е завладян от готите. От римската епоха са запазени останките от амфитеатър с арена за гладиаторски борби. Тогава оттук минавал пътят Виа Егнация от Драч за Солун и Константинопол. Византийците основали епархия в града и го нарекли Нов Епид.

Дошлите славяни от племето березити нарекли града със сегашното му име, дошло от първоначалното “во хрид” (на рида, на хълма). Според легендата под въздействие на градската панорама цар Самуил възкликнал: “Ох рид”, откъдето са дошли названията Охром, Мехром, Охрид. Проф. Иван Снегаров приема, че името Охрид е видоизменена славянска форма на старогръцкото Лихнина от Хрид - рид - град на рида. Ст. Симич го свързва с простонародния израз “во рид” - “на рида”.

По времето на цар Борис I, през 886 г. тук идва Наум, а през 900 г. и Климент - ученици на братята Кирил и Методий, прогонени от Моравия и приети радушно в България. В създадената в областта Кутмичевица от тях школа са обучавани 3500 ученици. Счита се, че това е един от най-старите европейски университети. Четири века Охрид е епископски град. По-късно Климент и Наум са канонизирани за светци. Българската Охридска архиепископия има седемвековно съществуване до 1767 г.

Символ на Охрид е Самуиловата крепост, т.нар. Охридска твърдина. Тук е бил самуиловият дворец обитаван от 997 до 1014 г. През 1018 г. той е бил разрушен от Василий II. Сега Самуиловата крепост е реставрирана и привлича много туристи.

Охрид е бил столица на средновековната българска държава, средище на българската партриархия през X-XI в., на българската автокефална архиепископия XI-XVIII в. и един от главните центрове на българското възраждане през XIX в.

---

17 утвар – църковен богослужебен съд

18 **Стамов, Ст., К. Никовска.** Религиозен туризъм. Изд. „Кота”, Ст. Загора, 2015, с. 50-51.

19 **Дойков, В., С. Димитров.** Република Македония. Изд. „Ковачев”, Силистра, 2008, с. 68.

Според преданията в самуиловата столица Охрид, в този бял град на бялото езеро имало толкова църкви и параклиси (молебници), колкото са дните на годината - 360. Между 16-те запазени досега са: "Св. София" с фрески от XI-XIV в., "Св. Пантелеймон", "Св. Наум", "Св. Климент", "Св. Константин и Елена", "Св. Димитър", "Св. Николай Чудотворец", "Св. Никола Арбанашки", "Света Богородица Каменска", "Св. Врач", "Св. Стефан", "Св. Спас", "Св. Петка". Живописно място край езерото заема църквата "Св. Йоан Канео" от XIV в.²⁰

Много привлекателна е и днес старата охридска чаршия на Ридот с колоритни дюкяни. В магазинчетата се продават изделия с охридски бисер, съдове от бакър (мед) и много други неща. Докато природните бисери траят 150 години, охридските са вечни и затова са много ценни. Според легендата с охридски бисер бил украсен дори престолът на Свети Климент Охридски.

Езерният град е голям курортен център с международно значение, с много хотели и ресторанти. Всяка година се провежда фестивалът "Охридско лято", Балкански фестивал на народните песни и танци и други международни фестивали.

На 30 км от Охрид, близо до албанската граница, се намира манастирът "Св. Наум". Той е основан през 900 г. с името "Св. Архангел Гавраил". Изгорял е през 1802 г. Пожарът унищожил библиотеката, в която имало ценни ръкописи. След това е възстановен в предишния си вид. В параклиса се пазят мощите на св. Наум. Олтарът му е с дърворезби от 1711 г. Освен иконите на св. Седмочисленици (Кирил, Методий и техните ученици) има и икона на цар Борис I. В параклиса се пазят мощите на св. Наум²¹.

Охрид е родно място на Григор Пърличев, Кузман Шапкаров, Иван Снегаров, генерал-майор Александър Протогеров, генерал-майор Климент Бояджиев.

"Македонското езеро" и главният стар град са с общо име, но в миналото се е наричало Бялото езеро. Името е направило езерото и града неделими.

Охридското езеро има площ от 348 км². Дълго е 30 км, широко 15 км. Най-голямата му дълбочина възлиза на 286 м. Дължината на езерния бряг е 86 км, от които 50,4 км са македонски, а останалите албански. Водата е чиста и прозрачна, което позволява да се вижда дъното на много голяма дълбочина. Разположено е в Охридско-Стружката котловина и заема три четвърти от нея. Надморската му височина е 695 м. Оградено е от планините Галичица, Ябланица, Мокреш и Суха гора – истински венец от планини. Геолозите изчисляват че Охридското езеро се е образувало преди четири милиона години.

Няма друго езеро на земното кълбо, което да получава толкова вода от извори, най-големият от които е този до манастира "Св. Наум". Южно от Охрид е изворът Студенчище, който някой определят като изворът на Биляна, от популярната песен "Биляна платно белеше на охридските извори". Друг голям извор е Мокра, югоизточно от албанското градче Поградец.

Много вода в езерото идва от Преспанското езеро. Разликата в надморската височина между двете езера е 168 м. Преспанското езеро е разположено по-високо - 853 м над морето. Затова през варовиковите пластове на планината Галичица има много каверни, шупли, пещери и въртопи, през които водата се отправя към Охридската котловина.

Температурата на водата на Охридското езеро никога не спада под 4°C и затова не замръзва. През лятото температурата достига 25°C. Бистрата вода позволява да се вижда през нея до 32 м дълбочина. Удобни за къпане са чудесните плажове с фин пясък. Езерото мени цвета си в зависимост от часа през денонощието, от характера на изгрева и залеза, от облаците, от валежите.

От 17-те вида риба, обитаващи езерото, най-известни са ягулата (змиорка), плашицата с бисерна емулсия и двата вида охридска пъстърва - белвица и летница, които обитават само това езеро.

Охридското езеро (Лихнидон, Лихнидос) завладява с кристално чистите си и прозрачни води, с чаровните си брегове. То е под закрилата на ЮНЕСКО заради реликтната си флора и фауна, заради терциерните си ендемити²².

През последните години 300 хил. туристи посещават всяка година гр. Охрид и Охридското езеро²³.

град Охрид и Самуиловата крепост

20 Пак там, с. 69.

21 Пак там, с. 72.

22 Пак там, с.74-75.

23 Tourism in the Republic of Macedonia, 2011-2015. (2016). State Statistical Office. Skopje.

Берат (на албански: *Berat*, членувана форма *Berati*) е обявен за град-музей и е включен от 8 юли 2008 г. в Списъка на световното културно и природно наследство на ЮНЕСКО. Той е един от най-ярките представители на традиционната албанска архитектура, едно историческо и културно съкровище. Намира се в Южна Албания и е административен център на Област Берат и Окръг Берат, 120 км южно от столицата Тирана. По данни от 2011 г. градът има население около 32 000 жители²⁴. Разположен е на десния бряг на река Осъм (алб. *Osum*). От изток е планината Томор (алб. *Tomorr*), свещена планина за албанците, наречена албанския Олимп. На запад се издига планина Шпираг.

Берат има над 2400 годишна история. Животът е започнал от дълбока древност и продължава без прекъсване и в днешни времена. Градът е бил основан още от IV в. пр. Хр. като град-крепост, наречен Антипатрея (алб. *Antipatrea*; гр. *Αντιπατρία*) от цар Касандър в памет на неговия баща Антипатера Македонски. През II в. пр. Хр., той попада под Римска власт и е наименуван на *Albanorum Oppidum* (крепостта на Албаните). През V в. сл. Хр. градът се развива под Византийска власт и получава името Пулхериополис (гр. *Πουλχεριόπολις* „красив град“). През IX в. градът е завладян от българите и е наречен Българдъ (Белият град), име което запазва до XVII в. През време на турското владичество българското име Българдъ става *Arnavut Belgradı* (арнаутският/албанският Белград), а по-късно е съкратено в Берат. С това име градът е известен и в днешни дни²⁵.

Днешният си вид Берат е получил още през XVIII в. В края на 30-те год. на XIX в., Берат имал 8 000 жители и като всички останали градове, запазва своите характерни занаяти. Към средата на XIX в., Берат се превръща в най-процфтяващия икономически, търговски и културен център на Южна Албания, заемайки второ място след Шкодра по икономическата мощ на големите търговци. Тогава са построени и много от къщите, придали му своеобразен и неповторим архитектурен облик. До средата на XX в., в Берат съществуват вече 3 широки пазара със много модерни магазина, които обхващат всички сфери на търговията. Развиват се и много вида занаяти, като: казанджийство, бакърджийство, абаджийство, вълнообработване, шивачество, бродерия, обработване на сребро и др., поставяйки града на челна позиция по брой на занаятите.

През 1961 г., поради големия брой на значителни и ценни паметници от различни жанрове, които са доказателство за културното наследство, историята и изкуството, Берат е обявен от албанското правителство за град музей. Той е разделен на три зони: музейна, защитена и свободна.

Днес Берат наследява 210 музейни обекта. От тях 60 са паметници от първата група, а останалите са от втората. Градът свидетелства за архитектурните постижения на традиционните балкански жилищни сгради, които датират от XVIII и XIX в. Някои от забележителностите от този исторически период са крепостта на Берат, многото църкви от византийската епоха, джамиите, мостът на река Осъм, Националният етнографски музей и др.

Крепостта е построена на скалистия хълм на десния бряг на река Осъм и е достъпна само от юг. Има форма на триъгълник, с периметър на стените 1440 м, с 24 кули и 2 порти, и днес продължава да е една от най-големите жилищни крепости, факт който превръща Берат в

²⁴ http://www.instat.gov.al/media/195808/1__berat.pdf

²⁵ Бобев, Б., Т. Кацори. Албания. С., 1998, с. 24-25.

специален град. Тя е красотата на града, като представлява един каменен архив, който предлага различни стилове и примеси от различни епохи: илирийска, римо-византийска, българска, албанска и турска. В рамките на крепостта има десетки православни църкви, повечето повредени през годините, и останките от една джамия. Главният вход на крепостта се защитава от други три по-малки входа. Тя има пет кули, щерна за вода, бойници и много наблюдателници²⁶.

Някои капитолии и колонади свидетелстват, че в Берат съществували ранно-християнски църкви от IV-VI в. Сред най-красивите сгради от XIII-XIV в. са много черкви във византийски стил. „Света Мария Влахернска“ (алб. Shën Maria e Vllahernës), датираща от XIII в. е най-старата църква в Берат. В нея има стенописи от XVI в. от Никола Онуфрий (алб. Nikolla Onufri), син на известния албански художник Онуфрий (Onufri). На хълма на крепостта се намира църквата „Света Троица“ (алб. Shën Triadha) от XV в. Тя е построена под формата на кръст и има византийски стенописи. Извън укрепленията се намира църквата „Свети Михаил“ (алб. Shën Mëhilli), построена през XIII в. До нея се достига по стръмен, но сигурен път. Един поствизантийски монумент, който се намира в крепостта е катедралата „Св. Успение Богородично“ (Fjetja e Shën Mërisë), построена през 1797 г. В нея се помещава и Националният музей на икони „Онуфрий“ (алб. Muzeu Kombëtar Ikonografik Onufri), където се съхраняват иконите на велики художници от XVI - XX в., като Онуфрий и неговия син Никола и др. Дело на зографа Онуфрий е уникалното изображение на светите Седмочисленици на една от царските икони на иконостаса в храма. На нея петимата светите Кирил, Методий, Сава, Климент и Наум, са на небесата, а под тях в укрепления Белоград, днешен Берат, лежат св. Горазд и св. Ангеларий с църквата „Св. Успение Богородично“, в която са погребани двамата светители или тук лежат мощите им²⁷.

Извън крепостта се намират значими паметници на ислямската архитектура с изключителни архитектурни и художествени ценности. „Текето на Хелветиите“ (Teqeja e Helvetive) е построено през XV в. То принадлежи към заповедта на хелветиите, секта в исляма, основана от Юмер Халвети (Ymer Halveti), чийто име носи. То се състои от молитвена зала и изящен портик пред входа на залата. Таванът в молитвената зала е изработен от дърво и е украсен с картини. Таванът е декориран в бароков стил и е считан като от най-красивите на своето време. „Султанската джамия“ (Xhamia Mbret), строена в края на XV в., е най-старата в града. Построена е по време на управлението на султан Баязид II (1481-1512 г.) и се отличава с много фин таван. „Бекарската Джамия“ (Xhamia e Beqarëve) от първата половина на XIX в. се намира в долната част на стария квартал Мангалем. Тя има интересна външна украса на цветя, растения и др. Построена е за да обслужва съюза на неженените занаятчии на града, които изпълнявали и ролята на нощен пазач на пазара. „Оловната Джамия“ (Xhamia e Plumbit) се намира в центъра на града и е построена през 1555 г. Наречена е така поради покривалото на купола. Вътре в крепостта се намират останки от „Червената джамия“ (Xhamia e Kuqe) от XV в., една от най-старите в Албания, предназначена за молитвен дом на османския гарнизон, който се намирал в крепостта. Построена е от варовик и червени тухли, откъдето идва и името ѝ.

Предпочитана туристическа забележителност е мостът Горица (Urra e Goricës), един от най-старите в Албания, който е построен около 1780 г. от Ахмет Курт Паша. Дълъг е 129,3 м, широк е 5,3 м, издига се 10 м над река Осъм и има 7 свода, с разстояние от 9 - 16,7 м. Днес той е един от културните и архитектурните паметници на Берат, едновременно с това и един от неговите символи, който посетителите на града не бива да пропуснат. Мостът Горица, който свързва две стари части на града, кварталът Горица (Gorica) и Мангалем (Mangalem), първоначално е построен от дърво, а после е преустроен с камък.

Впечатляващи са старите квартали на Берат: Мангалем и Горица. Ансамбълът от къщи на тези квартали придават неповторим архитектурен образ на града. Те са перлата на архитектурното средновековие. Със своите широки фасади и големи прозорци Берат е спечелил прозвището „град на хилядата прозорци“, тъй като всички къщи от старият град са разположени по склоновете на планината и „гледат“ към новия град. Кварталът е построен на много стръмно място. Подобни строежи могат да се видят и в България (Мелник). В една от тези къщи, тривековна сграда, се помещава Етнографският национален музей (алб. Muzeu

26 **Бобев, Б., Т. Кацори.** Албания. Пос. съч., с. 199.

27 **Чешмеджиев, Д.,** Мощите на св. Горазд в Белград Албански (Берат). – *Slavica Slovaca*, 45 (2010), Nr.2, с. 138.

28 **Асенова, П.,** Гръцки източник за „Български старини из Албания“. -В: *Studia protobulgarica et mediaevalia europensia.*, С., 2003, с. 379.

Kombëtar Etnografik), открит през 1979 г. В него може да се види народната етнографска култура от околностите на Берат и Южна Албания и да се научи повече за бита и живота на албанското село и град.

В Берат се намират редки работи и епитафии от Главиница, едно добре известно творение от 1373 г., бродирано със злато, сребро и коприна, което показва мъртвия Христос, коронясан и заобиколен от гръцки писания. Църквите на Берат са украсени с картини във византийски и следвизантийски стил, създадени от различни художници през различни векове. Катедралата Света Мария, известна с иконата си, издълбана в дърво и измита със злато, една художествена ценност с първо качество.

С един голям фанатизъм, в Берат са запазени ръкописни доказателства, които доказват високото ниво на култура на града. Най-важен от тези свидетелства е пурпурният кодекс от VI в., написан на пурпурен пергамент. Той е един от най-старите сборници от старинни ръкописи в света и е оценяван като една от основните книги на източната църковна литература. Вторият е златният кодекс от IX в., написан в пергамент със златни букви. Двата пергамента съдържат две части от Евангелийския кодекс, написани на старогръцки език. Днес тези кодекси се намират в Националния исторически музей в Тирана²⁹.

От интерес за посетителите на града е и свещената планина Томор, която от 1996 г. е обявена за Национален парк (алб. Parku Kombëtar i Tomorrit), който се простира на повече от 4000 ха и е предпочитано място за къмпинг и преходи. На върха на планината се намира една култова сграда на сектата на Бекташиите с гроба на Абаз Али (алб. Abaz Ali), светецът на тази секта³⁰. За българите планината се оказва крепост, където Пресиян, син на цар Иван Владислав, се съпротивлява срещу византийците до 1018 г.³¹

Туризмът е едно от най-обещаващите посоки на икономическо развитие на Берат. Градът е наследил от миналото дълъг низ от богати исторически, културни, етнографски, архитектурни и религиозни ценности, които са значителен потенциал за развиване на успешен туризъм. Последните години рязко се увеличи потока от посетители на града от страната и чужбина. Има възобновяване на най-добрите традиции на града. В Берат посетителите намират уникално гостоприемство, приятна атмосфера, традиционна кухня, съчетана с модерната, където са включени най-известните в Албания местни маслини, агнешко и пуешко месо съпроводени с вина, произведени от лозята в околностите на града.

Най-развитият отрасъл на туризма досега е бил занаятчийството, което от векове се поддържа в Берат. Добре са запазени дърворезбарството, бродерията, разработката на сребро и други метали, работите със слама, декоративните разработки на камък и др.

Берат пази спомени и от българската история, защото е бил неразделна част от Първото и Второто българско царство и от Охридската българска архиепископия. Заедно с други градове е влизал в границите на българската историческа област Кутмичевица и е бил един от най-важните административни и религиозни центрове. Като далечен спомен от онези славни времена е и названието на единия от кварталите в града - Горица и моста над река Осъм със същото име (алб. Urra e Goricës), който се намира в подножието на хълм, обрасъл с гора. А над днешния град се издигат останките на средновековната българска крепост. В черквата „Св. Успение Богородично“ се съхраняват мощите на двамата светци мъченици Горазд и Ангеларий. На разстояние от 20 км от гр. Берат се намира някогашната Главиница (на алб. Ballshi), свързана с интересния каменен стълб, на който е издълбан надпис, датиращ българското покръстване през 865 г. и съобщава за преминаването и приобщаването на народа към Христа. Надписът е съставен на гръцки език, а в превод той гласи: *“Покръсти се от Бога архонтът на България Борис, преименуваният Михаил заедно с дадения му от Бога народ в лето 6374 (1 септември 865 – 31 август 866 г.)”*³².

Бутринт (на албански: *Butrint*, членувана форма *Butrinti*; на гръцки: *Βουθρωτόν*; на латински: *Buthrōtum*) е една от най-известните и най-посещаваните исторически атракции на Албания. Обявен е за музеен град през юни 1961 г., а от 1992 г. е включен в списъка на ЮНЕСКО за световно културно наследство. Това е огромен комплекс от древни разкопки на

29 **Sinani, Sh.**, Kodikët e Shqipërisë dhe 2000-vjetori i krishtërimimit. -B: "Media", 2000/6.

30 **Бобев, Б., Т. Кацори.** Албания. Пос. съч., с. 185.

31 **Златарски, В.**, История на българската държава през средните векове, т. I, ч. 2, С. 1971, с. 729-736.

32 **Златарски, В.**, Намереният в Албания надпис с името на княз Борис-Михаила, Slavia II, 1923-1924, с. 61-91.

гръцки и римски градове, има и една средновековна сграда. Комплексът на Бутринт представлява една истинска европейска атракция с чисти и подредени алеи, с табели към всеки обект, които дават изчерпателна информация. Броят на туристите, които посещават града расте всяка година. Намира се на около 306 км от столицата Тирана.

Бутринт е древен град основан през VI в. преди Христа от гърци и илири, а по-късно, през 167 г. преди Христа е завладян от римляните. Известен е като Бутротон. През V в. е добре развит град благодарение на установената търговия с остров Корфу. През X в., след разделянето на Римската империя, градът става важен център на Византия. С приемането на християнството, там е създаден един от първите християнски центрове на Балканите. През XI в. преминава в ръцете на норманите от Южна Италия, а от 1690 до 1797 г. е венецианско владение. Градът е превзет от Али паша Тепеделенли (алб. *Ali Pashë Tepelena*) във времето на феодалната анархия, а след ликвидирането на независимия му пашалък остава в границите на Османската империя. През Средновековието той е изоставен, след като голямо земетресение наводни голяма част от града. Античният град е прекрасно запазен от природни и човешки опустошения, благодарение на това, че е бил потопен в калта и покрит с растителност. През XX в. археолози от Италия го откриват и превръщат в туристически обект. След Втората световна война, албански археолози предприемат по-мощни разкопки.

В днешно време Бутринт е сред главните туристически археологически обекти в Албания. Намира се в Южна Албания, на около 14 км южно от град Саранда (алб. *Saranda*; гр. *Ἄγιοι Σαράντα*) и много близо до гръцката граница. Мястото е сравнително недостъпно, защото от едната страна е Йонийско море, а от другата езерото Бутринт и канала Вивар (алб. *Kanali Vivar*). Многобройните посетители могат да се възхищават на великолепни образци от различни епохи: крепостните стени, римските бани, храма на Асклепий от II в., античния амфитеатър от III в., християнската базилика IV в. и баптистерия от VI в. В Бутринт има и музей, в който са изложени различни обекти, разкрити от разкопките.

Укрепленията на града, които датират от VI в. пр. Хр. и свидетелстват за военния и икономически потенциал на града, са добре запазени. По хълмовете на древния град се издигат красиви крепости от елинистическата епоха, следват ги тези на венецианците, на турците и на Али Паша Тепеделенли (*Ali Pasha Tepelena*)³³. На тях са добре запазени фигури на лъвове, фамилни гербове, кули, отбранителни съоръжения, арки и сводове. Хълмът, на който е бил разположен Акрополът, е ограден от стена с огромни камъни. Амфитеатърът, датиран от III в. пр. Хр., свидетелства за културното богатство на града. Каменните банки, разположени на 23 реда, могат да поберат 1500 души публика. Самият театър е разположен в подножието на Акропола в близост до два храма, единият от които е бил посветен на бога на медицината Асклепий през II в.

От разкопките се намерени много предмети – чинии, вази, керамични свещници, както и много скулптури. Сред тях е „главата на Деа“ (алб. *Koka e Deas*) или известна като „Богинята на Бутринт“ (алб. *Perëndesha e Butrintit*), която олицетворява гръцкия идеал за физическа красота. Този обект, символ на археологическите открития, се намира в Националния исторически музей в Тирана (*Muzeu Historik Kombëtar*). Други обекти са портретът на Агрипа (алб. *Portreti i Agripës*), главата на Зеус (алб. *Koka e Zeusit*) и др.

От римско време датират три монументални фонтана, три обществени бани, физкултурна зала, украсени с мозайки, и акведукт от времето на Август.

В наши дни Бутринт е сред главните туристически обекти на Албания. Освен с историческите си стойности, градът се отличава и с изключителната екосистема. Бутринт се намира сред истинска субтропична „джунгла“, където преобладават лаврите и други високи дървета. До него може да се достигне от близкия голям курортен град Саранда, а също така и от остров Корфу (Гърция), който се намира недалеч от Бутринт³⁴.

Гирокастро, Гирокастра или **Аргирокастро** (на албански: *Gjirokastrë*, членувана форма *Gjirokastra*; на гръцки: *Αργυρόκαστρο, Αργυρόκαστρον*) е град в Южна Албания и център на едноименната административна област. Аргирокастро е главният град на историческата област Северен Епир. Построен е на източната страна на планината Мали Геръ (алб. *Malë i Gjerë*). Името му идва от гръцката дума *ἀργυρόν*, което означава ‚сребро‘ и *κάστρον* ‚крепост‘, значи името означава ‚сребърна крепост‘. През 1961 г. албанското правителство обявява Аргирокастро за музеен град, а от 2005 г. градът е включен в списъка на Юнеско за световно

33 **Сека, N.**, *Udhëtim në këshjtjellat ilire*. Tiranë, 2006.

34 **Сека, N.** *Butrint: A guide to the city and its monuments*, Migjeni Books, Tirana, 2005.

наследство, като един от малкото оцелели търговски градове в османски стил. По данни от последното преброяване на населението, извършено през 2011 г., Гирокастро има около 20 000 жители³⁵. Разстоянието ѝ от Тирана е на 225 км.

На това място, където днес е разположен градът, е имало население още от I в. преди Христа. Като градски център се оформя в късното средновековие през XIII и XIV в. с гръцкото му наименование *Арурокастро* и е част от Византийската империя. В следващите столетия има сложна и превратна историческа съдба. През 1432 г. попада в рамките на Османската империя и става седалище на феодални владетели, подчинени на османската власт. По това време градът е известен като Егриги (Ergiri), също и Егрири Касри (Ergiri Kasri). Под османска власт Гирокастро, от християнски град, става в град с доминантно мюсюлманско население. Той се превръща в основен религиозен център на бектешиите. През 1811 г., във времето на феодална анархия и сепаратизъм, градът е обсаден от Али Паша Тепеделенли и попада под негова власт. След създаването на съвременната албанска държава е обект на гръцки претенции, поради големия брой гръцки жители, които живеят в града, но в крайна сметка остава в пределите ѝ. По време на Втората световна война, градът преживява бомбардировки от окупаторските войски. Тези събития са описани много хубаво от известния албански писател Исмаил Кадаре, родом оттук, в романа му „Хроника на камък“ (алб. *Kronikë në gur*). От същия град е и диктаторът Енвер Ходжа (Enver Hoxha), ръководил малката балканска страна през комунизма. Тук е роден и известният албански езиковед, етнограф и албанонолог Екерем Чабей (Eqerem Çabej)³⁶.

Днес Гирокастро е един туристически град. Градът е построен на склона около крепостта, разположена на доминиращо плато. С амфитеатралното си разположение, с възрожденската архитектура на много от къщите, строени главно през първата половина на XIX в., Гирокастро, наречен още „градът на хилядата стълби“ или „каменният град“, оставя наистина трайни спомени в посетилите го туристи. Традиционните квартали се намират под формата на лъчи около крепостта. Освен високите каменни къщи на стария град, които приличат на малки крепости, туристите трябва да разгледат старата крепост от IV-V в., джамията от средата на XVIII в., богатия Етнографски музей, Националният музей на оръжията и др.

Крепостта на Гирокастро, известна и като крепостта Аргиро (алб. *Kalaja e Argirosë*) е една от най-величествените в Албания. За първи път за нея се споменава през 1336 г. под името Аргирокастро. Има високи и дебели стени и кули. Тази крепост е особено забележителна със своя акведукт, който я е снабдявал с вода на около 10 км разстояние. Подземията на крепостта са побирали повече от 5000 войници. Входовете и изходите са така построени, че защитниците да излизат свободно, без да бъдат забелязани, и същевременно да нападнат противника в гръб. Тя има три главни входа и е защитена от седем кули, които достигат до 30 м височина. Археологическите проучвания сочат съществуването на две предходни укрепления на мястото ѝ. Е. Челеби, който посещава града през 1672 г. пише, че крепостта е построена в древни времена, и е превзета от османците в 1417 г. след дълга обсада. Забележителна част на крепостта е часовниковата кула, изцяло запазена до днес³⁷.

В крепостта се помещава Националният музей на оръжията (*Muzeu Kombëtar i Armëve*), където са представени експонати от най-древни времена до XX в.

В крепостта на всеки четири години се организира и известният Национален фолклорен фестивал (*Festivali Folklorik Kombëtar*), който стартира от далечната 1968 г. и събира любители на албанския фолклор от цял свят.

Джамията на Гирокастро (*Xhamia e Gjirokastrës*) известна още и като Пазарската джамия (*Xhamia e Pazarit*) е построена през 1757 г. и се намира в стария градски пазар. От 1973 г. тя има статус на „Културен паметник“.

По време на престоя в Гирокастро може да се посети и Етнографският музей (*Muzeu Etnografik*), който се намира в къщата, където е роден бившият комунистически диктатор Енвер Ходжа. Сградата е възстановена, като към нея са добавени компоненти от различни домове на града. Тя е на четири етажа. Стаите са обзаведени и украсени с домакински предмети, народни носии, художествени и културни обекти, характерни за богатите градски търговски семейства или османските администратори от XIX в.

Гирокастро се отличава и с традиционната кухня. Известни са няколко вида баница, както и млечните продукти от област Гирокастро.

35 http://www.instat.gov.al/media/195823/6_gjirokaster.pdf

36 Бобев, Б., Т. Кацори. Албания. Пос. съч., с. 26.

37 Бобев, Б., Т. Кацори. Пос. съч., с. 198-199.

Туризмът се явява една от възможностите за подпомагане на икономическата интеграция на балканските държави както по отношение на взаимния обмен на туристи, така и по отношение на обединяване на усилията за привличане на туристи от трети страни³⁸. Партньорство съществува и сега. То обикновено се изразява в двустранни и многостранни договаряния между различни туристически предприятия, предимно туроператори и туристически агенции, за продажба на продуктите на всеки от всеки в рамките на предоставените правомощия. Значително по-висока степен на сътрудничество е създаването на общи, съвместни туристически продукти, което би довело до истински процеси на интеграция на туристическия бизнес³⁹.

Преодоляването на дългогодишната нагласа у европейските туристи, че България и съседите ѝ предлагат предимно морска и зимна ваканция, предполага активна и точна информация за възможностите на Балканите в други видове туризъм и в частност – в културния туризъм. Популяризирането на културното наследство и многообразието на Балканите като страни с древна история, богата култура и фолклор може да доведе до промяна на визията и нагласите към Балканите⁴⁰.

Тенденциите за нарастване на ролята на културното наследство до голяма степен са в унисон с тенденциите за развитието на културния туризъм в днешния и в утрешния свят, където името на България и съседните балкански държави трябва да се чуват все-по ясно. Албания, България и Македония имат интерес да участват активно в балканското сътрудничество по създаване и реализиране на съвместни туристически продукти, особено в областта на културния туризъм.

References:

1. *Alexieva, S.*, PR на turizma – otgovornost za proyava na viziyata i naglasite kam Balkanite. –V: Konkurentnosposobnost na tursiticheskite destinacii v Yugoiztochna Evropa, „Slavena”, Varna, 2006, s. 14.
2. *Asenova, P.*, Grytski iztochnik za “Bylgarski starini iz Albaniya”. - B: Studia protobulgarica etmediaevalia europensia, C., 2003.
3. *Vasileva, S.* Rolya za zasilvane na kulturnoto satrudnochestvo v Balkanskiya region i Evropa, Sb. Svetnovnoto nasledstvo na UNESCO. Srednovkovni obekti ot Severoiztochna Evropa, (patuvashst seminar, mart 2017), izd. Faber, 2017;
4. *Vladev, I.*, Znachenie na pametnitsite na svetovnoto kulturno I prirodno nasledstvo v Bulgariya kato turisticheski tesurs. Chetvyrta mezhdynarodna konferentsiya “Geografski nauki I obrazovanie”, UI „Ep. Konstantin Preslavski”, Shumen, 2015, s. 254-257.;
5. *Georgiev, G.* Bivsha yugoslavaska republika Makedoniya. Turisticheska geografiya. Izd. Geya libris, 2016;
6. *Doikov, V., M. Doikov.* Grad razgrad I oblast Ludogorie. Izd. “Kovachev”, Silistra, 2017, s. 84-85.
7. *Doikov, V., S. Dimitrov, D. Simeonov.* Gradovete na Bylgariya, Izd. “Kovachev”, Silistra, 2008, s. 156-157.
8. *Doikov, V., S. Dimitrov.* Republika makedoniya. Изд. “Kovachev”, Silistra, 2008, s. 68.
9. *Dzhankova, S.*, Metodicheshko poamagalo po Ekskurzovodstvo. Pyrva chast. Izd. „Faber”, V. Tyrnovo, 2009, s. 134;
10. *Rakadzhiyska, S.*, *Balkansko sytrudnichestvo za syzdavane na syvmestni turisticheski produkti.* – V: Konkurentnosposobnost na turisticheskite destinacii v Yugoiztochna Evropa. Izd. „Slavena”, Varna, 2006, s. 6
11. *Rumenov, D.* Madarsi konnik – Globalniya simvol na Bylgariya, Sb. Svetovno nasledstvo na YUNESKO. Srednovkovni obekti ot Severoiztochna Evropa, (Pytuvashst seminar, Mart 2017), izd. Faber, 2017;

---

³⁸ **Ракаджийска, С.**, Балканско сътрудничество за създаване на съвместни туристически продукти. –В: Конкуентоспособност на туристическите дестинации в Югоизточна Европа. Изд. „Славена”, Варна, 2006, с. 6

³⁹ Пак там, с. 8

⁴⁰ **Алексиева, С.**, ПР на туризма – отговорност за проява на визията и нагласите към Балканите. –В: Конкуентоспособност на туристическите дестинации в Югоизточна Европа. Изд. „Славена”, Варна, 2006, с. 14.

12. Penerliev, M. Bylgarskite obekti po zakrila na YUNESKO prez pogleda na kulturnata geografiya, Sb. Svetovno nasledstvo na YUNESKO. Srednovekovni obekti ot Severoiztochna Evropa, (pytuvasht seminar, mart 2017), izd. Faber, 2017;
13. Stamatov, St., K. Nikovskia. Religiozen turizym. Izd. „Kota”, St. Zagora, 2015, s. 90.
14. Neshkov, M., K. Trendafilov, V. Kazandzhieva. Ekskurzovodstvo Izd. „Nauka I iekonomika”, Varna, 2008, s. 265-266.
15. Bobev, B., T. Katsoriu. Albaniya. S, 1998.
16. Zlatarski, V. Istoriya na bylgarskata dyrzhava prez srednite vekove, t. I, ch. 2, Sifiya, 1971.
17. Zlatarski, V., Namereniyat v Albaniya s imeto na knyaz Boris-Mihil, Slavia II, 1923-1924.
18. Cheshmedzhiev, D., Moshtite na sv. Gorazd v Belgrad Albanski (Berat). – Slavica Slovaca, 45 (2010), Nr.2, 136-143.
19. Ceka, N., *Butrint: A guide to the city and its monuments*, Migjeni Books, Tirana, 2005.
20. Ceka, N., *Udhëtim në kështjellat ilire*. Tiranë, 2006.
21. Sinani, Sh. Kodikët e Shqipërisë dhe 2000-vjetori i krishtërimin, -B: "Media", 2000/6.
22. Tourism in the Republic of Macedonia, 2011-2015. (2016). State Statistical Office. Skopje.
23. <http://www.instat.gov.al>
24. <http://whc.unesco.org/en/list/> (14.12.2017)